

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ, ΠΑΙΔΕΙΑΣ &
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΓΕΝΙΚΗ Δ/ΝΣΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ &
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
Δ/ΝΣΗ ΝΕΩΤΕΡΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ
ΑΠΟΘΕΜΑΤΟΣ & ΑΨΛΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
Τμήμα Α' - Ύλης
Πολιτιστικής Κληρονομιάς &
Διαπολιτισμικών Θεμάτων

Αθήνα, 17.7.2015

Αρ. Πρωτ.:
ΥΠΟΠΑΙΘ/ΓΔΑΠΚ/ΔΝΠΑΑΠΚ/ΤΑΠΚΔΘ/
200259/118329/1000/224

Reçu CLT / CIH / ITH

Le

3 0 MARS 2017

N°

0151

Ταχ. Δ/νση: Ερμού 17, Αθήνα
Ταχ. Κώδικας: 101 86
Πληροφορίες: Γιάννης Ν. Δρίνης
Τηλέφωνο: 210-3254148
Fax: 210-3240388
Ηλ. Δνση: dnraapk@culture.gr

ΚΟΙΝ: Βλ. Πιν. Αποδ.

ΘΕΜΑ: Εγγραφή της Τέχνης της Ξερολιθιάς στο Εθνικό Ευρετήριο Ύλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Έχοντας υπ' όψιν:

Α) τις διατάξεις:

1. Του Ν. 3028/2002 για την «Προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς» (ΦΕΚ 153/Α/28.06.2002).
2. Του Ν. 3521/2006 «Κύρωση της Σύμβασης για την Προστασία της Ύλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς» (ΦΕΚ 275/Α/22.12.2006)
3. Του ΠΔ 104 (ΦΕΚ 171 Α'28/8/2014) «Οργανισμός Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού», όπως τροποποιήθηκε και ισχύει με το άρθρο 31 του Ν. 4305/2014.
4. Του ΠΔ 24 (ΦΕΚ 20/Α/27.1.2015) «Σύσταση και Μετονομασία Υπουργείων, μεταφορά της Γενικής Γραμματείας Κοινωνικών Ασφαλίσεων» και ειδικά το άρθ. 4 «Σύσταση Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων».
5. Της Υ.Α. με αριθμ. πρ. ΥΠΠΟΑ/ΓΔΔΥ/ΔΟΕΠΥ/275876/40938/377/ 24.10.2014 Υ.Α. (ΦΕΚ Β' 2890/29-10-2014) "Μεταβίβαση του δικαιώματος υπογραφής «Με εντολή Υπουργού» στους Γενικό Γραμματέα, Προϊσταμένους Γενικών Διευθύνσεων, Διευθύνσεων και Τμημάτων της Κεντρικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού", άρθρο 1 παρ. 27».

Β) Τον σχετικό φάκελο που υπεβλήθη στη Δ/νση Νεώτερου Πολιτιστικού Αποθέματος και Ύλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς εκ μέρους των Δρ κ. Αδαμαντίας Ακοβιτσιώτη-Ηameau, Δρ κ. Ιουλίας Κ. Παπασευτυχίου, Δρ κ. Μαριγώς Αποστόλου.

Εγκρίνουμε την εγγραφή στο Εθνικό Ευρετήριο Ύλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της τέχνης της κατασκευής ξερολιθικών κτισμάτων στον ελλαδικό χώρο, όπως

περιγράφεται στο συνημμένο στο παρόν Δελτίο Στοιχείου Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς που φέρει τον τίτλο «Η τέχνη της ξερολιθιάς».

Συνημμένα: Το Δελτίο Στοιχείου ΑΠΚ (μόνο στην κοιν. 2)

Η Γενική Διευθύντρια Αρχαιοτήτων &
Πολιτιστικής Κληρονομιάς
Έ. Κόρκα

Ακριβές Αντίγραφο
Η Προϊσταμένη του Τμήματος Γραμματείας,
Αρχείου και Ενημέρωσης Κοινού
Χ. Μάκα

Πίνακας Αποδεκτών

1. Διεύθυνση Νεότερου Πολιτιστικού Αποθέματος και Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς ΥΠΟΠΑΙΘ
2. Ελληνική Εθνική Επιτροπή για την UNESCO, Ακαδημίας 3, Τ.Κ. 10027
3. Αδαμαντία Ακοβιτσιώτη-Hameau
Δρ Αρχαιολόγος και Δρ Πολιτισμική Ανθρωπολόγος,
Γενική Γραμματέας ΔΕΕΞ / SPS
14 avenue Frederic Mistral, Forcalqueiret, 831 36
France
4. Ιουλία Κ. Παπαευτυχίου
Ιδιότητα: Δρ Αρχιτέκτων ΕΜΠ, Αντιπρόεδρος της ΔΕΕΞ / SPS, Υπεύθυνη του Τομέα
Ελλάδας-Αιγαίου
Ξάνθου 10
853 00 Κως
5. Μαριγώ Αποστόλου
Δρ Αρχιτέκτων, Καθηγήτρια Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου
Ρούμελης 7, ΤΚ: 151 27 Μελίσσια

**HELLENIC REPUBLIC
MINISTRY OF CULTURE, EDUCATION AND
RELIGIOUS AFFAIRS
GENERAL DIRECTORATE OF ANTIQUITIES &
CULTURAL HERITAGE
DIRECTORATE OF MODERN CULTURAL
ASSETS & INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE
Department of Intangible Cultural Heritage
and Intercultural Issues**

Athens, 17.7.2015

Ref. Number:

ΥΠΟΠΑΙΘ/ΓΔΑΠΚ/ΔΝΠΑΑΠΚ/ΤΑΠΚΔΘ/
200259/118329/1000/224

Address: 17 Ermou Str, Athens
Postal Code: 101 86
Information: Giannis N. Drinis
Tel.: 210 32 54 148
Fax: 210 32 40 388
E-mail: dnpaapk@culture.gr

CC: Attached table of recipients

Subject: Inscription of the Art of Drystone Walling on the National Inventory of Intangible Cultural Heritage.

Taking into consideration:

A) The provisions:

1. of the law No 3028/2002 "For the protection of antiquities and cultural heritage in general" (O.G.G. 153/A/28.06.2002)
2. of the law No 3521/2006 "Ratification of the Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage (O.G.G. 275/A/22.12.2006)
3. the Presidential Decree No 104 (O.G.G. 171/A/28.8.2014) "Structure of the Ministry of Culture and Sports", modified and in force according with article 31 of the law No 4305/2014.
4. the Presidential Decree No 24 (O.G.G. 20/A/27.1.2015).
5. the Ministerial Decision with the ref. number ΥΠΠΟΑ/ΓΔΔΥ/ΔΟΕΠΥ/275876/40938/377/ 24.10.2014 (O.G.G. 2890/B/29-10-2014).

B) The file submitted to the Directorate of Modern Cultural Assets and Intangible Cultural Heritage by Ms Adamantia Akovitsioti- Hameau (Dr), Ms Ioulia K. Papaeftychiou (Dr) and Ms Marigo Apostolou (Dr).

We approve the inscription of the Art of Drystone Walling in the Greek region, as described in the Form of the element with the title "The art of drystone walling", on the National Inventory of Intangible Cultural Heritage.

Attachments:

The form of the element of ICH

The General Director of Antiquities
and Cultural Heritage
Elena Korca

RECIPIENTS

1. Directorate of Modern Cultural Assets and Intangible Cultural Heritage of the Ministry of Culture, Education and Religious Affairs
2. Hellenic National Commission for UNESCO, 3 Akadimias Str, Postal Code 10027
3. Adamantia Acovitsioti-Hameau
Dr. in Archeology and Cultural Anthropology,
General Secretary of SPS
Address: 14 avenue Frederic Mistral, Forcalqueiret, FR-83136, France
4. Ioulia K.Papaeftychiou
Dr. in Architecture (NTUA), Vice-president of SPS,
Responsible for the Sector Greece-Aegean
Address: Xanthou 10, GR-85300 Kos- Greece
5. Marigo Apostolou
Dr.in Architecture, Professor at the National Technical University of Athens
Address : Roumelis 7, GR-151 27 Melissia- Greece

Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά

Intangible Cultural Heritage

Η τέχνη της Ξερολιθιάς

I. Σύντομη παρουσίαση του στοιχείου Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΑΠΚ)

1. Όνομα: Η τέχνη της Ξερολιθιάς

Άλλη/-ες ονομασία/ες **Για τις αναβαθμίδες:** σέτια και ποδόμες στη Λέσβο, αρμάκες στην Κεφαλονιά, δέσες στην Ήπειρο, αιμασιές στην Άνδρο, σκάλες στην Τήνο· παραβόλια, τράφοι, λουρίδες και λουρίδια, τάβλες, δεσές, δαμάκια, άσπες, αρμάκια και αρμιά στην Κρήτη· δαμάκια στην Πάτμο, Λέρο, Κάλυμνο και Κω· βαστάδια ή βασταοί και τάβλες στη Νίσυρο, δαμάκια και λούροι στους Λειψούς, βασταοί και λουριά στη Β. Κάρπαθο και στην Κάσο (από το υπό έκδοση βιβλίο της Θεοδώρας Πετανίδου *Αναβαθμίδες του Αιγαίου. Το παράδειγμα των Δωδεκανήσων*, Επιστημονικές Εκδόσεις Παρισιάνου ΑΕ., σελ. 14 και πίνακας σελ. 190. Η αναφορά γίνεται μετά από προφορική άδεια της συγγραφέως). Επιπλέον, χτιά ή οχτία στην Αμοργό, σκάλες στην Κύθνο, χαλάκια στη Νάξο και, τέλος, οι κοινές ονομασίες σε πολλά μέρη της Ελλάδας *αναβαθμοί, πεζούλες και λαχίδια*.

Περβόλι στην ύπαιθρο της Σιντούσας, διαμορφωμένο με αναβαθμίδες και χαμηλούς διαχωριστικούς γκρότες από Ξερολιθιά.

Για τα βοηθητικά κτίσματα γεωργοκτηνοτροφικής χρήσης ή/και κατοίκησης: *μιτάτα* στην Κρήτη, *βόλτοι* στη Λευκάδα, *κύφες* στη Χάλκη, *κελιά* και *καλυβάρες* στην Κύθνο, *κατοικίες* στις Νάξο, Δήλο, Ρήνια, Μύκονο και Τήνο.

2. Ταυτότητα: Η τέχνη της κατασκευής κτισμάτων με λίθους χωρίς κανένα συνδετικό υλικό.

3. Πεδίο ΑΠΚ:

- προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις
- επιτελεστικές τέχνες

Χ κοινωνικές πρακτικές –τελετουργίες –εορταστικές εκδηλώσεις:

Η ξερολιθιά συνδέεται με έθιμα και πρακτικές που σχετίζονται με την παραδοσιακή οργάνωση του χώρου, καθώς και με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα κάθε τόπου (αγροτικός/αστικός, ιδιωτικός/δημόσιος). Η ξερολιθιά χαρακτηρίζει τον χώρο που θεωρείται φυσικός και μη κατοικήσιμος (όλα τα κτίσματα αυτού του χώρου είναι γεωργοκτηνοτροφικά, επαγγελματικά ή έχουν σχέση με δραστηριότητες, όπως το κυνήγι). Η τεχνική δεν προσφέρεται για τον αστικό κατοικήσιμο χώρο, όπου η δόμηση είναι πιο επεξεργασμένη, μνημειωδέστερη και θεωρείται διαρκέστερη. Στον αστικό χώρο η ξερολιθιά χρησιμοποιείται σε έργα υποδομών (δίοδοι νερού, αντιστηρίγματα οδών, κλπ) ή αναπτύσσεται σε τόπους που παραπέμπουν στη φύση (πάρκα, πλατείες, υπαίθρια θέατρα, κλπ).

Διαχωριστικοί τοίχοι με χαρακτηριστικές επιστέψεις και σωροί λίθων χρησιμοποιούνται στην ύπαιθρο για την οριοθέτηση της γης και για τη διάκριση ιδιωτικού/δημόσιου χώρου. Με αυτό το σκεπτικό, η χρήση της Ξερολιθιάς αποτελεί πολιτισμική επιλογή και η παρουσία

τω
ν
ξερολιθικών κτισμάτων
από
στοιχείων

Φωτ.: Ιουλίτσα Κ. Παπακωνσταντίνου
Διαχωριστικός τοίχος από Ξερολιθιά σε άριστη κατάσταση, για την οριοθέτηση οικοκτηριών στην ύπαιθρο της παραθαλάσσιας περιοχής της Ίου. Οι όρθιες σχιστόπλακες αποτρέπουν τη διάβρωση των ζώνων.

Φωτ.: Ιουλίτσα Κ. Παπακωνσταντίνου
Τοίχος από Ξερολιθιά σε άριστη κατάσταση, για την οριοθέτηση οικοκτηριών στην ύπαιθρο της Σίφνου. Οι όρθιες σχιστόπλακες αποτρέπουν τη διάβρωση των ζώνων.

νικοποιεί τον χώρο. Η πολιτισμική αξία των κτισμάτων αυτών σχετίζεται και με την αναπτυσσόμενη στις μέρες μας συνείδηση ότι η συγκεκριμένη τεχνογνωσία και τα έργα της αποτελούν μέρος της πολιτισμικής κληρονομιάς των τοπικών κοινωνιών του ελλαδικού χώρου.

X γνώσεις και πρακτικές που αφορούν τη φύση και το σύμπαν

Οι Ξερολιθικές κατασκευές συνδέονται άμεσα με τη γνώση των πετρωμάτων και των φυσικών υλικών, και γενικά με τη γνώση του περιβάλλοντος χώρου (κατεύθυνση και ένταση των ανέμων και της βροχής, κίνδυνοι διάβρωσης, κατολισθήσεων, πλημμύρας κλπ.). Κατά την κατασκευή των Ξερολιθικών κατασκευών λαμβάνονται υπ' όψιν αυτοί οι παράγοντες, οι οποίοι διαμορφώνουν και βελτιώνουν τις τοπικές φυσικές συνθήκες.

Φωτ.: Ιουλίτσα Κ. Παπακωνσταντίνου
Πηγάδι μεγάλων διαστάσεων από Ξερολιθιά, για το πότισμα των ζώων και την άρδευση των παρακείμενων καλλιέργειών, στην ύπαιθρο της Φωλεγιάς.

X τεχνογνωσία που συνδέεται με την παραδοσιακή χειροτεχνία

Οι γνώσεις για την κατασκευή των Ξερολιθικών κτισμάτων αποτελούν μέρος των δεξιοτήτων που χρησιμεύουν στην άσκηση κάθε αγροτοποιομενικής δραστηριότητας.

X άλλο

Η δημιουργία ξερολιθικών κατασκευών αποτελούσε αντικείμενο παραδοσιακών παιχνιδιών (π.χ. η αγωνιστική κατασκευή βόλτων στην Εγκλουβή Λευκάδας, που έβαζε σε δοκιμασία την ικανότητα και την ταχύτητα του παίκτη, καθώς και την τεχνική αρτιότητα της κατασκευής του). Σήμερα το παραδοσιακό αυτό παιχνίδι έχει εγκαταλειφθεί, ζουν όμως πολλοί από όσους συμμετείχαν σε αυτό, αποτελώντας φορείς μιας συλλογικής μνήμης που σχετίζεται με τις ξερολιθικές κατασκευές.

4. Τόπος (διοικητική περιφέρεια, νομός, δήμος) :

Ξερολιθικές απαντώνται στο σύνολο του αγροτικού χώρου. Σχετικά πρόσφατα (μετά τις δεκαετίες 1960-1970) η τεχνική μεταφέρθηκε και στον αστικό χώρο (οδικό δίκτυο, πάρκα, θέατρα, περίπατοι, αποθήκες) κλπ.

5. Λέξεις-κλειδιά: Ξερολιθιά, δόμηση χωρίς κονίαμα, οργάνωση του χώρου, πολιτισμικό τοπίο, παραδοσιακή τεχνογνωσία.

II. Ταυτότητα του φορέα του στοιχείου ΑΠΚ

Πρόσωπο, ομάδα, οργανισμός

Πρόσωπα: Τεχνίτες της Ξερολιθιάς

- Παρασκευαΐδης Σταύρος Γ., Συριτέλης Βασίλης (Λέσβος)
- Φέγγαρος Αντώνης (Πάτμος)
- Αυγούλης Μιχάλης, Χαλάς Τάσος, Δραμουντανής Διαμαντής (Κως)
- Πιπεράκης Μανόλης (Αμοργός)
- Γαβαλάς Γιώργος (Φολέγανδρος)
- Κλώνος Δημήτρης, Κοντραφούρης Δημήτρης, Μαλτέζος Γιώργος (Αίγινα)
- Ψάλτης Γιάννης, Μαραβέλιας Μηνάς, Γεροδήμος Βασίλης (Τήνος)
- Νταγιαντάς Ζαχαρίας και Νταγιαντάς Γιάννης (Κρήτη)
- Κασσιανή και Διονύσης Κούρτης, Γιώργος Βανδώρος (Λευκάδα)
- Νάκος Αποστόλης και Νάκος Σπύρος (Πελοπόννησος και Στερεά Ελλάδα)

Ομάδα: OPAMA: Ομάδα Ριζοσπαστικής Αποκατάστασης Μονοπατιών Αμοργού, με έδρα το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, αποτελούμενη από διδάσκοντες, φοιτητές και τεχνίτες, που ασχολούνται συστηματικά από το 2012 με την αποκατάσταση των μονοπατιών της Αμοργού (Υπεύθυνη: Βιβιάννα Α. Μεταλληνού, Αρχιτέκτων-Ιστορικός Περιβάλλοντος, SM in Architecture Studies MIT).

Οργανισμός: Μέλη της ΔΕΕΞ: Διεθνής Ένωση για τη διεπιστημονική μελέτη της Ξερολιθιάς / SPS.: Société scientifique internationale pour l'étude pluridisciplinaire de la Pierre Sèche (Maison de l'Archéologie, 21 rue République, 83143 Le Val, France-τηλ. 0033494863924, fax 0033494864812, contact@pierreseche-international.org), συνεπικουρούμενα από την εθελοντική συμμετοχή ενδιαφερόμενων πολιτών (τεχνιτών, ερευνητών, χρηστών) που αναγνωρίζουν την αξία των ξερολιθικών κτισμάτων).

Ταυτότητα:

- ΟΤΑ (κοινότητα, δήμος, περιφέρεια)

σύλλογος

σωματείο

ενορία

Χ ένωση ενδιαφερομένων

συντεχνία

Χ πρόσωπο

άλλο

Έδρα/τόπος:

Ειδικές πληροφορίες για το στοιχείο:

Αρμόδιο/α πρόσωπο/α:

-

1. Όνομα: Αδαμαντία Ακοβιτσιώτη-Hameau

Ιδιότητα: Δρ Αρχαιολόγος και Δρ Πολιτισμική Ανθρωπολόγος, Γενική Γραμματέας ΔΕΕΞ / SPS

Διεύθυνση: 14 avenue Frederic Mistral, Forcalqueiret TK: 831 36

Τηλ. 003349867021

FAX.....

e-mail: aser2@wanadoo.fr

2. Όνομα: Ιουλία Κ. Παπαευτυχίου

Ιδιότητα: Δρ Αρχιτέκτων ΕΜΠ, Αντιπρόεδρος της ΔΕΕΞ / SPS, Υπεύθυνη του Τομέα Ελλάδας-Αιγαίου

Διεύθυνση: Ξάνθου 10 TK: 853 00 Κως

Χώρα: Ελλάδα

Τηλ. 2242026754 Κιν. 6973693259

FAX.....—.....

e-mail: ioulia955@gmail.com

3. Όνομα: Μαριγώ Αποστόλου

Ιδιότητα: Δρ Αρχιτέκτων, Καθηγήτρια Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου

Διεύθυνση : Ρούμελης 7, ΤΚ: 151 27 Μελίσσια

Χώρα: Ελλάδα

Τηλ. 2108030860 Κιν. 6972338294

FAX. 2106134738

e-mail:

III . Περιγραφή του στοιχείου ΑΠΚ

1. Περιγραφή:

(έως 50 λέξεις)

Με τον όρο «τέχνη της ξερολιθιάς» εννοούμε την κατασκευή κτισμάτων με λίθους χωρίς κανένα συνδετικό υλικό (εν ξηρώ). Οι ξερολιθικές κατασκευές, είναι άλλοτε έντονα ορατές, όπως εκτεταμένα εντυπωσιακά σύνολα ταρατσωτών καλλιεργειών, και άλλοτε διακριτικές και ταπεινές, όπως τα κτίσματα γεωργοκτηνοτροφικής χρήσης. Ωστόσο, είναι πάντα καλαίσθητες και φιλικές προς το περιβάλλον.

2. Αναλυτική περιγραφή: (έως 500 λέξεις)

Οι ξερολιθικές κατασκευές συνδέονται άμεσα με την οργάνωση του παραγωγικού χώρου των αγροτικών κοινοτήτων. Οι ίδιοι οι αγρότες ενδιαφέρονται τόσο για τη δόμηση νέων ξερολιθικών κατασκευών όσο και για τη συντήρηση των υφιστάμενων. Η τεχνική αφορά απλές κατασκευές (διαχωριστικούς και αναλημματικούς τοίχους, επιστρώσεις δρόμων) ή πιο σύνθετες (ποικίλα αγροτικά κτίσματα για αποθήκευση, επεξεργασία προϊόντων, σταβλισμό ζώων, πρόχειρη στέγαση ανθρώπων). Στις μη καλλιεργούμενες ή δασώδεις περιοχές διάφοροι κλειστοί χώροι που στεγάζουν τεχνικές δραστηριότητες (εργαστήρια λατομείων, καμίνια, φούρνοι, κυνηγετικά σύνολα: τοιχάρια, στέγαστρα, καθίσματα, λάκκοι για την αναμονή ή την παγίδευση των θηραμάτων) χτίζονται με ξερολιθιά.

Η τεχνική χρησιμοποιείται επίσης για όλες τις εγκαταστάσεις που συμβάλλουν στην αποστράγγιση, την άρδευση και την ύδρευση των γαιών. Η τεχνική της ξερολιθιάς προτιμάται για τα τεχνικά πλεονεκτήματά της, που βασίζονται στις λειτουργικές ιδιότητες της δόμησης εν ξηρώ (ισοθερμία, ρύθμιση του αερισμού και της υγρασίας), αλλά και στο γεγονός ότι οι ξερολιθικές κατασκευές δεν απαιτούν ιδιαίτερα τεχνικά

μέσα. Η χρήση της ξερολιθιάς αραιώνει αισθητά μετά τα μέσα του 20ού αιώνα με την παρακμή της παραδοσιακής αγροτικής κοινωνίας, τη μηχανοποίηση της γεωργίας και τη χρήση νέων μεταφορικών μέσων.

Παρ' όλα αυτά, η συμβολή της ξερολιθιάς στην οργάνωση και τη συγκρότηση τοπίων και ταυτοτήτων υπογραμμίζεται σε διεθνές επίπεδο όλο και περισσότερο. Οι δυνατότητες για αναστηλώσεις και νέες κατασκευές αυξάνονται, ενώ η ζήτηση για τέτοιες κατασκευές επεκτείνεται σε νέους τομείς δραστηριοτήτων (πρωτογενής παραγωγή, προστασία περιβάλλοντος, πολιτισμικός και οικολογικός τουρισμός κ.ά.) που κινούνται στο μεταίχμιο παράδοσης και νεωτερισμού, τεχνικής και καλλιτεχνίας.

Φωτ.: Γούλια Κ. Παπαευσταθίου
Γεφύρι στο Ζαγόρι, με στήθιο από ξερολιθιά και λιθόστρωτη επικάλυψη για τη δύσκολη ανθρώπινη ζωή.

Όσον αφορά στην ίδια την τεχνική, τόσο οι απλές όσο και οι σύνθετες κατασκευές –κυρίως κλειστοί χώροι– παρουσιάζουν ποικιλία μεθόδων και μορφών ανάλογα με το κατά τόπους προσφερόμενο υλικό αλλά και τον χρηστικό ρόλο που επιτελούν. Οι σύνθετες κατασκευές είναι αυτές που κυρίως διαφοροποιούνται ανάλογα με τους τρόπους στέγασης. Έτσι, έχουμε κατασκευές: 1) με θόλους σφαιρικούς 2) με θόλους κυλινδρικούς 3) με δώματα που πατούν είτε σε τοίχους που συγκλίνουν προς τα πάνω είτε σε παράλληλα τόξα προκειμένου να δημιουργηθούν οι κατάλληλες αποστάσεις, για να στηριχτούν σε αυτά οι πλάκες που θα κλείσουν το άνοιγμα και θα ολοκληρώσουν τη στέγαση. Παρόμοια κατασκευή είναι τα κυκλικά κτίσματα με στύλο στο κέντρο (Τήνος).

Σήμερα, τα ξερολιθικά κτίσματα στην Ελλάδα κατασκευάζονται κυρίως από γεωργούς, κτηνοτρόφους και ευκαιριακά, από τεχνίτες. Ειδικά στον νησιωτικό χώρο οι ξερολιθικές κατασκευές (τοίχοι, περίβολοι, κλειστά κτίσματα κ.ά.) είναι πολύ διαδεδομένες. Στην ηπειρωτική χώρα οι ξερολιθικές είναι λιγότερο ορατές, αλλά το ίδιο σημαντικές για την παραδοσιακή οργάνωση του χώρου. Η συντήρηση και επέκταση των ξερολιθικών κατασκευών είναι σήμερα προβληματική. Η μετάδοση της τεχνογνωσίας στις νεότερες γενιές είναι όλο και πιο περιορισμένη, ενώ οι ειδικοί τεχνίτες είναι συνήθως ηλικιωμένοι. Παράλληλα όμως αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο η αξία της ξερολιθιάς για το φυσικό περιβάλλον και τη συγκρότηση των τοπικών ταυτοτήτων, ενώ ταυτόχρονα προβάλλεται ο ρόλος της ξερολιθιάς ως μαρτυρίας του ανθρώπινου μόχθου στην προσπάθεια επιβίωσης του είδους.

3. Τόπος και μέσα επιτέλεσης ή άσκησης του στοιχείου ΑΠΚ

Χώρος που συνδέεται με την επιτέλεση/πραγματοποίηση του στοιχείου ΑΠΚ:

Ξερολιθικές κατασκευές απαντώνται στο σύνολο της υπαίθρου, τόσο στους οικισμούς όσο και σε περιοχές εκτός κατοικημένου χώρου. Πολύ χαρακτηριστικό δείγμα ξερολιθικής κατασκευής απαντάται σε περιοχές με κεκλιμένα εδάφη: πρόκειται για τους τοίχους αντιστήριξης των οριζόντιων αναβαθμίδων. Άλλες κατασκευές είναι τοιχοδομίες συνδυασμένες με κλίμακες, καταφύγια, αποθηκευτικούς χώρους, στέρνες και περάσματα νερού κλπ. Επίσης, ανεξάρτητοι κλειστοί χώροι (καλύβες, καμίνια, φούρνοι, κλπ.).

Εξοπλισμός εξαρτήματα (όπως, π.χ., εργαλεία, σκεύη, στολές κ.ά.) που χρησιμοποιούνται κατά την προετοιμασία και την επιτέλεση του στοιχείου ΑΠΚ:

Για την κατασκευή των ξερολιθικών κατασκευών χρησιμεύουν όλα τα εργαλεία που χρησιμοποιεί ο αγρότης για την προετοιμασία του εδάφους και για τη μεταφορά υλικών (τσάπα, τσουγκράνα, φτυάρι, καρότσι). Για την προετοιμασία των δόμων αξιοποιούνται τα απλούστερα εργαλεία που χρησιμοποιούνται για την εξόρυξη και τη λάξευση της πέτρας:

1. **Το σφυρί** για το διαχωρισμό των λίθων
2. **Ο μαστρακάς και το βελόνι**, ατσάλινα εργαλεία για την πρώτη κατεργασία των λίθων
3. **Το μπικούνι**, που προσομοιάζει με το σφυρί (με τη διαφορά ότι έχει μυτερές απολήξεις αντί ορθογώνιες), για τον τετραγωνισμό των ογκολίθων
4. **Η χτενιά και το καλέμι**, ατσάλινα εργαλεία για τη λείανση των επιφανειών των ογκολίθων
5. **Η γωνιά** για το «γώνιασμα» και το «αλφάδιασμα» των δόμων πριν από την εμφάνιση του αλφαδιού.
6. **Το αλφάδι** για το αλφάδιασμα των δόμων
7. **Το μυστρί** για τις μεμονωμένες περιπτώσεις χρήσης κονιάματος στην εξωτερική επιφάνεια ξερολιθικών τοίχων (π.χ. επάλειψη στέρνας)

<http://5a.arch.ntua.gr/project/4247/5269> (πρόσβαση στις 20.02.2015)

Προϊόντα ή εν γένει υλικά αντικείμενα (χειροτεχνήματα, εργαλεία, λατρευτικά ή μη σκεύη, προϊόντα, φαγητά κλπ.) που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της επιτέλεσης ή της άσκησης του στοιχείου ΑΠΚ:

Φωτ.: Γούλια Κ. Πρασινοπούλου
Χαλκίδα 2005
Αναβαθμισμένο τοπίο στη Χόλια, το οποίο συγκροτείται από ποικίλες ξερολιθικές κατασκευές: τοίχους αντιστήριξης των αναβαθμίσεων, κυκλικές περιφράξεις και διάδους.

Η μέσω των ξερολιθικών κτισμάτων (αναβαθμίδες, κατασκευές διαχείρισης του νερού/υδραυλικά έργα, τοίχοι αντιστήριξης, περιφράξεις, έργα οριοθέτησης ιδιοκτησιών, ξερολιθικές επιστρώσεις για διόδους και κλίμακες) διευθέτηση του χώρου (διάρθρωση χωραφιών και κήπων, οδικό δίκτυο, προστασία των καλλιεργειών και των καλλιεργητών από δυσμενείς καιρικές συνθήκες, ύδρευση, αποθήκευση κλπ), συμβάλλει στη βελτίωση της γεωργικής και κτηνοτροφικής παραγωγής (σιτηρά, όσπρια, αμπελώνες, ελαιώνες, γαλακτοκομικά προϊόντα, υποπροϊόντα, όπως το μαλλί, ο ελαιοπυρήνας, τα δασικά υποπροϊόντα, κλπ.). Η βελτίωση αυτή είναι το

αποτέλεσμα της δημιουργίας ευνοϊκών συνθηκών (υγρασία, αντηλιά, απανεμιά κ.ο.κ.) για τις καλλιέργειες ή για την κατεργασία (στέγνωμα, ξήρανση, κ.ο.κ.) και αποθήκευση προϊόντων (μαλλί, τυρί, κηπευτικά, φρούτα κ.ο.κ.) μέσω της εύστοχης κατασκευής ξερολιθικών κατασκευών για την αντιμετώπιση των δυσμενών εδαφικών και καιρικών παραγόντων.

Σε περιοχές γεωργοκτηνοτροφικής παραγωγής, ξερολιθικά κτίσματα χρησιμεύουν για τον σταβλισμό ζώων και την ευκαιριακή ή εποχιακή στέγαση των κτηνοτρόφων. Τεχνικά κτίσματα και πρόχειρες κατοικίες από ξερολιθιά χρησιμοποιούνται επίσης για τις δασικές και άλλες συναφείς εργασίες (υλοτομία, καρβουνοποι-

ία, ασβεστοποιία). Ξερολιθικές κατασκευές συμβάλλουν επίσης στη λειτουργία απλών ή σύνθετων προβιομηχανικών εγκαταστάσεων για την επιτόπου μεταποίηση πρωτογενών προϊόντων, όπως τα λιοτρίβια, οι ληνοί, οι ανεμόμυλοι, οι υδρόμυλοι και οι νεροτριβές.

4. Διαδικασία μετάδοσης από γενιά σε γενιά του στοιχείου ΑΠΚ

Περιγραφή της διαδικασίας

Τρόποι και διάρκεια εκμάθησης /μαθητείας /μύησης

Η γνώση για την τέχνη της ξερολιθιάς μεταβιβάζεται με τρόπο προφορικό από γενιά σε γενιά, παράλληλα με την πρακτική της εφαρμογή στις ιδιαίτερες συνθήκες κάθε τόπου. Η μετάδοση των τεχνικών διαμόρφωσης και αξιοποίησης του αγροτικού χώρου γίνεται κατά τη διάρκεια των αγροτικών εργασιών, όπου μετέχουν τα περισσότερα (νεαρά και ηλικιωμένα) μέλη της κοινότητας. Η τεχνογνωσία εφαρμόζεται κατά την προετοιμασία αυτών των εργασιών: επισκευή αλωνιών, τοιχαρίων, αναδιάρθρωση μαντριών κλπ. Η διαδικασία εκμάθησης της τέχνης της ξερολιθιάς σχετίζεται με το αίσθημα του ανήκειν σε μια κοινωνία, ενώ ταυτοχρόνως εκφράζει την οικογενειακή αλληλεγγύη και την παράδοση. Ωστόσο, η τέχνη της δημιουργίας ξερολιθικών κατασκευών περιλαμβάνεται συνήθως και στις γενικές γνώσεις του μάστορα χτίστη ή οικοδόμου.

Φορείς μετάδοσης

Οικογένεια, αγροτική κοινότητα, ειδικευμένοι χωρικοί/τεχνίτες που θεωρούνται ειδήμονες και εξασκούν την τέχνη όταν χρειαστεί.

IV. Ιστορικό και γενεαλογία του στοιχείου ΑΠΚ

Ιστορικές πληροφορίες ή τοπικές διηγήσεις για την εμφάνιση, τη διάρκεια, την παρουσία, και τις προσαρμογές ή και τροποποιήσεις του στοιχείου ΑΠΚ:

Η ξερολιθιά είναι τεχνική δόμησης γνωστή σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης. Τα στοιχεία που κατά περίπτωση ποικίλλουν είναι οι επιμέρους εφαρμογές της, η συχνότητα των ξερολιθικών κατασκευών και οι τρόποι μετάδοσης της γνώσης. Οι ιστορικές και αρχαιολογικές πληροφορίες είναι λίγες αλλά υπαρκτές (ομηρικά έπη, άνδρα και αναλήμματα ανακτόρων, οικιών, ναών και δρόμων της κλασικής, ρωμαϊκής ή βυζαντινής εποχής). Το θέμα της ένταξης έργων όπως οι κυκλώπειες κατασκευές στο ρεπερτόριο των ξερολιθικών κτισμάτων είναι ανοιχτό. Οι ενδιαασμοί γι' αυτόν τον χαρακτηρισμό βασίζονται στις διαφορές του κοινωνικού περιγύρου και της πολιτικής οργάνωσης των ομάδων που σχεδιάζουν και εκτελούν αυτά τα έργα (ύπαρξη μιας κεντρικής εξουσίας που είτε επιβάλλει εθελοντικές ή μη αγγαρείες είτε χρησιμοποιεί εργατικό δυναμικό με χαμηλή ή και καθόλου αμοιβή).

Η ανάγκη για συνεχή συντήρηση των έργων έχει ως αποτέλεσμα τη συνεχή αναδιάρθρωσή τους. Ως εκ τούτου, το στοιχείο της παλαιότητας αφορά κυρίως την τεχνογνωσία καθ' εαυτήν και πολύ λιγότερο τις υφιστάμενες δομές και κτίσματα. Μετά τα μέσα του 20ού αιώνα, η τέχνη και η μετάδοσή της παρουσιάζουν αισθητή ύφεση, αλλά δεν εξαφανίζονται. Η τέχνη της ξερολιθιάς εξακολουθεί να χρησιμοποιείται και να με-

ταδίδεται, καθώς προσαρμόζεται σε πολλούς τύπους εδαφών και καλλιεργειών αναχαιτίζοντας τις καταστροφικές συνέπειες της ροής των υδάτων και της διάβρωσης. Η άμεση σύνδεση ξερολιθιάς και φυσικού/πολιτισμικού τοπίου συμμετέχει επίσης στη διαδικασία διατήρησης της τεχνικής ως στοιχείου της τοπικής ταυτότητας. Εννοούμε με αυτό, την αναδιάρθρωση του φυσικού χώρου μέσω των ξερολιθικών κατασκευών, αναδιάρθρωση που δίνει νέα όψη στον ορατό χώρο, σύμφωνη με την πρόσληψη αυτού του χώρου από τους κατοίκους και χρήστες του.

Για τον ελληνικό χώρο, η τέχνη της ξερολιθιάς έχει τις καταβολές της στην αρχαιότητα, τόσο ως προς τις τεχνικά απλές δημιουργίες (διαχωριστικοί και αναλημματικοί τοίχοι στον γεωργοκτηνοτροφικό χώρο, όπως π.χ. στις αγροτικές περιοχές της Δήλου) όσο και σε πιο απαιτητικές κατασκευές, όπως τα θολωτά αγροτικά κτίσματα. Οι παλαιότερες κατασκευές που σώζονται έως σήμερα χρονολογούνται γενικά στη Βενετοκρατία, χωρίς να αποκλείονται και πρωιμότερες χρονολογήσεις (βλ. Τριανταφυλλόπουλος, Κουτελάκης, Σιγάλα κλπ.)

Στον ευρωπαϊκό χώρο μερικά ξερολιθικά σύνολα ανάγονται στην αρχαιότητα (ταρατσωτές καλλιέργειες, οδικά δίκτυα κλπ.). Όσον αφορά τις ακόμη παλαιότερες μεγαλιθικές κατασκευές, τίθεται το πρόβλημα της κοινωνικής και πολιτικής τους λειτουργίας, όπως περιγράφηκε παραπάνω. Οι ξερολιθιές πολλαπλασιάζονται τον 17ο και 18ο αιώνα, τόσο στις μεσογειακές χώρες όσο και στις πιο βόρειες περιοχές (Αγγλία, Σκωτία, Ουαλία, Σκανδιναβία). Η επίσημη καταγραφή της έγγραφιας ιδιοκτησίας συνέβαλε παντού σε αυτή την ανάπτυξη. Συστηματικές αποτυπώσεις δεν έχουν γίνει στην Ελλάδα, δεδομένης και της απουσίας κτηματολογίου. Η μελέτη της ξερολιθιάς εντάσσεται στην ευρύτερη μελέτη της λαϊκής αρχιτεκτονικής.

Ιστορικά δεδομένα για τον φορέα του στοιχείου ΑΠΚ:

Πρόσωπα: Συνήθως τα φυσικά πρόσωπα που ασχολούνται με την τέχνη της ξερολιθιάς είναι απόγονοι τεχνιτών. Η τέχνη αυτή καθ' εαυτήν, αποτελεί οικογενειακή παράδοση που στις μέρες μας χρήζει προστασίας και διατήρησης.

Ομάδα: Η ομάδα ΟΡΑΜΑ δραστηριοποιείται από το 2012.

Οργανισμός: ΔΕΕΞ / SPS

Στον ευρωπαϊκό χώρο από το 1987 έως σήμερα έχουν πραγματοποιηθεί δεκατέσσερα διεθνή συνέδρια με αντικείμενο τα ξερολιθικά κτίσματα:

1. Το 1987 στο Bari (Puglia, Ιταλία), ως αποτέλεσμα της αγάπης για το αντικείμενο μιας τριμελούς ομάδας ανθρώπων που έτυχε να έχουν γεννηθεί σε μεσογειακές χώρες (μεταξύ των οποίων και ο Έλληνας αρχιτέκτονας Γιώργης Πετράκης).
2. Το 1990 στη Barcelona (Cataluña, Ισπανία), όπου αποφασίστηκε η ανά διετία διοργάνωση συναντήσεων.
3. Το 1992 στα Ανώγεια (Κρήτη-Ελλάδα), στο πλαίσιο των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων (ΜΟΠ), με υπεύθυνο τον Γιώργη Πετράκη.
4. Το 1994 στην Palma (Mallorca, Ισπανία), όπου διαφάνηκε η οικουμενικότητα του θέματος.

5. Το 1996 στις Triora, Ponte Di Nava, Pontedassio (Liguria, Ιταλία), όπου αποφασίστηκε και η σύσταση της Διεθνούς Επιστημονικής Ένωσης για τη διεπιστημονική μελέτη της Ξερολιθιάς (ΔΕΕΞ / SPS: Société scientifique internationale pour l' étude pluridisciplinaire de la Pierre Séche / Société Pierre Sèche)
6. Το 1998 στο Le Val-Carcés (Γαλλία), όπου συστήθηκε και δηλώθηκε επίσημα η Διεθνής Ένωση με έδρα τη Γαλλία (Le Val, Προβηγκία)
7. Το 2000 στην Peñíscola (Castelló, Ισπανία)
8. Το 2002 στην Viege (Visp-Valais, Ελβετία)
9. Το 2004 στη Μυτιλήνη (Λέσβος, Ελλάδα)
10. Το 2006 στο Montalbán (Aragon, Ισπανία)
11. Το 2008 στο Locorotondo (Puglia, Ιταλία)
12. Το 2010 στο Ambleside (Cumbria, Ουαλλία)
13. Το 2012 στην Ogliastra (Σαρδηνία-Ιταλία)
14. Το 2014 στην Al Jadida (Μαρόκο, Αφρική)

Το 15ο διεθνές συνέδριο θα πραγματοποιηθεί το 2016 στο Αργοστόλι (Κεφαλονιά, Ελλάδα).

Επικαιροποίηση των δεδομένων (τουλάχιστον ανά 5ετία):

V. Σημασία του στοιχείου για την Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά

1. Τρόποι αξιοποίησης

Η εγγραφή του στοιχείου στον Εθνικό Ευρετήριο ΑΠΚ θα συμβάλει στην ανάδειξη της πολιτισμικής αξίας της τέχνης της Ξερολιθιάς, της σημασίας της για την οικολογική ισορροπία, ειδικά των περιοχών που μαρτυρούνται από την εδαφική διάβρωση και άλλες δυσμενείς κλιματικές και εδαφικές συνθήκες. Κυρίως όμως θα βοηθήσει στην ανάδειξή της ως τεκμήριο του τρόπου που συγκροτήθηκε ιστορικά η σχέση ανθρώπου και περιβάλλοντος στον ελλαδικό χώρο.

2. Μέτρα διαφύλαξης (σε τοπικό, περιφερειακό ή εθνικό επίπεδο):

Πολλά μέτρα θα μπορούσαν να ληφθούν προκειμένου να ενισχυθεί η διατήρηση της τέχνης της Ξερολιθιάς. Κατ' αρχάς, είναι αναγκαία η δημιουργία τοπικών καταλόγων όπου θα καταγράφονται τα κατά τόπους Ξερολιθικά κτίσματα, ώστε να δημιουργηθεί ένα εθνικό αρχείο αυτών των μνημείων. Παρ' όλα αυτά, το σημαντικότερο δεν είναι η προστασία των Ξερολιθικών κτισμάτων αυτά καθ' εαυτά, δεδομένου ότι πολλά από αυτά είναι από τη φύση τους εφήμερα.

Κάποια σύνολα ξερολιθικών κατασκευών σε άλλες χώρες έχουν ήδη εγγραφεί στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς (World Heritage List) της UNESCO. Αναφέρουμε ενδεικτικά τους τρούλους του Alberobello στη Ν. Ιταλία (1996), την περιοχή των Cinque Terre και τα νησιά Palmaria, Tino and Tinetto στο Portovenere στην ιταλική Λιγυρία (1997), το πολιτισμικό τοπίο Sukur στη Νιγηρία (1999), την παραποτάμια περιοχή οινοποιίας Alto Douro στην Πορτογαλία (2001), το πολιτισμικό τοπίο οινοποιίας στη νήσο Pico στην Πορτογαλία (2004), το πολιτισμικό τοπίο της οροσειράς Serra de Tramuntana στην Ισπανική Μαγιόρκα (2011), το πολιτισμικό τοπίο στο Konso στην Αιθιοπία (2011), τις ρυζοκαλλιέργειες στη νήσο Bali της Ινδονησίας (*Πολιτιστικά Αξιοθέατα του Μπαλί: το Σύστημα Subak ως αντιπροσωπευτικό της Φιλοσοφίας Tri Hita Karana* – 2012) και το τοπίο με τους αμπελώνες στο Piemonte: Langhe e Roero και Monferrato στην Ιταλία.

Σχολές και ομάδες χτιστών που διδάσκουν την τεχνική δραστηριοποιούνται στη Μεγάλη Βρετανία, στη Γαλλία, στην Ιταλία, στην Ελβετία, στην Ισπανία (στις Βαλεαρίδες νήσους κ.α.), στην Ελλάδα (π.χ. Κυκλάδες), στην Κύπρο, κ.α. Στην Ελλάδα απαντώνται λίγες νέες ξερολιθικές κατασκευές, ενώ οι ήδη υπάρχουσες συντηρούνται αρκετά συχνά. Η απουσία όμως συγκεκριμένου νομοθετικού πλαισίου δεν εγγυάται τη συστηματική αναδιάρθρωση των χώρων και την αποτελεσματική μετάδοση της εμπειρικής γνώσης.

Σήμερα, η μετάδοση της τεχνολογίας περνάει, ανάλογα με την περιοχή, από τους φορείς μετάδοσης της γνώσης στο πλαίσιο των τοπικών κοινοτήτων ή από οργανωμένους φορείς εκμάθησης και εξάσκησης. Σύλλογοι, σωματεία, τοπικές διοικήσεις απονέμουν πιστοποιητικά μετά από πρακτικές εξετάσεις, στην Αγγλία, την Ουαλία, τη Σκωτία (από τις αρχές του 20ού αιώνα), στην Ισπανία, την Ελβετία (από τη δεκαετία του 1990) και στη Γαλλία, όπου η πιστοποίηση αναγνωρίζεται από το κράτος (από το 2010). Στην Ελλάδα και στην Κύπρο διάφορες ομάδες πετράδων (πετροκόποι/λιθοξόοι) δραστηριοποιούνται περιστασιακά, συνήθως στο πλαίσιο ευρωπαϊκών προγραμμάτων.

Σημαντικό ρόλο στην ανάδειξη της τέχνης της ξερολιθιάς ως πολιτισμικού αγαθού έχει αναλάβει η Διεθνής Ένωση διεπιστημονικής Μελέτης της Ξερολιθιάς, η οποία από το 1987-1988 και κάθε δύο χρόνια οργανώνει διεθνή συνέδρια με θέματα που σχετίζονται με τις ξερολιθικές κατασκευές. Παράλληλα, σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο οργανώνονται συνέδρια από πολλούς φορείς, ενώ διάφορα ευρωπαϊκά προγράμματα έχουν ασχοληθεί επανειλημμένα με το θέμα. Τέλος, η διεθνής ένωση (I.T.L.A.: International Terraced Landscapes Alliance) ασχολείται ειδικά με τις ταρατωτές καλλιέργειες και συνεργάζεται με τη ΔΕΕΞ.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΝΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ:

Προϋπάρχουσα τεκμηρίωση Διαθέσιμη βιβλιογραφία (ενδεικτική)

Αποστόλου Μ.-Κουτελάκης Χ., «Αγροτικά συγκροτήματα, σύνθετα μνημεία της φύσης και του ανθρώπου. Είδη υπό εξαφάνιση. Η περίπτωση των βόλτων-αλωνιών στην Εγκλουβή Λευκάδας», επιστολή στο τριμηνιαίο περιοδικό *Αρχαιολογία-Τέχνες*, τχ. 103, Αθήνα: Αθηναϊκά Νέα Α.Ε.- Ίδρυμα Λαμπράκη, Ιούνιος 2007, σ. 132-133.

Αποστόλου Μ., «Το συγκρότημα των βόλτων στο Βουνί Εγκλουβής Λευκάδας», *Monumenta*, www.monumenta.org, 02.05.2007

Κουτελάκης Χ., «Οι βόλτοι στην Εγκλουβή Λευκάδας. Αμφίδρομες επιδράσεις επί των αγροτικών κτισμάτων μεταξύ Δυτικής Ελλάδας και Κάτω Ιταλίας», ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο *Δυτική Ελλάδα – Νότιος*

Ιταλία. *Cultural cross fertilization of Southern Italy and Western Greece through History*, Πανεπιστήμιο Πατρών, Σεπτέμβριος 2007. Τεύχος με Περιλήψεις Ανακοινώσεων, **σελ. 16** με τίτλο: «Οι βόλτοι της Λευκάδας και ειδικά της Εγκλουβής» (ανακοίνωση Β8).

Σιγάλα Μαρία-Ζάννε, *Η Χάλκη από την παλαιοχριστιανική εποχή μέχρι και το τέλος της περιόδου της Ιπποτοκρατίας (5^{ος} αι- 1523): μνημεία, αρχιτεκτονική, τοπογραφία, κοινωνία*, Διδακτορική Διατριβή, 26.01.2012, Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας.

Τριανταφυλλόπουλος Δ. (Καθ. Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου, τ. Δ/ντής Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων), «Σεβαστείτε τα μνημεία», εφημ. *Λευκαδίτικος Λόγος*, Απρίλιος 2007, αρ. φύλ. 871, σελ. 1 & 3.

Διαθέσιμα δεδομένα Φορέας: Είδος έρευνας: Είδος δεδομένων: Εγγραφή του στοιχείου σε άλλα ευρετήρια **Εθνικό Ευρετήριο - Τεχνικό δελτίο του στοιχείου** Τόπος και ημερομηνία σύνταξης: Συντάκτης Ονοματεπώνυμο: Ιδιότητα: Συνοδευτικό τεκμηριωτικό υλικό Βιβλιογραφική-αρχαιολογική έρευνα: Επιτόπια έρευνα - συνεντεύξεις: Ηχητική καταγραφή: Φωτογραφική καταγραφή: Κινηματογραφική καταγραφή:

Δημοσιεύστηκε στην κατηγορία Ευρετήριο στις 12 Αυγούστου 2015 [<http://ayla.culture.gr/?p=387>] από την/τον Maria Sereti.

Warning: Unknown: open(C:/Users/ADMINI~1/AppData/Local/Temp/1\sess_611546c5618070272be5048033c087d5, O_RDWR) failed: No such file or directory (2) in **Unknown** on line **0**

Warning: Unknown: Failed to write session data (files). Please verify that the current setting of session.save_path is correct (C:/Users/ADMINI~1/AppData/Local/Temp/1) in **Unknown** on line **0**

Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά

Intangible Cultural Heritage

The art of drystone walling

I. Brief presentation of the element of Intangible Cultural Heritage (ICH)¹

1. Name: The art of drystone walling

Other name(s) **For terraces:** *sétia* and *podómes* in Lesbos, *armákes* in Cephalonia, *déses* in Epirus, *aemasiés* in Andros, *skáles* in Tinos· *paravólia*, *tráfi*, *lourídes* and *louríδια*, *távles*, *desés*, *damákia*, *áspes*, *armákia* and *armiá* in Crete, *damákia* in Patmos, Leros, Kalymnos and Kos, *vastádia* or *vastaí* and *távles* in Nissiros, *damákia* and *louri* in Lipsi, *vastaí* and *louriá* in Northern Karpathos and in Kassos (from *Terraces of the Aegean. The example of the Dodecanese*, a book by Theodora Petanidou, to be published by Scientific Publications Parisianou S.A., p.14 and table in p.190. The citation is made upon verbal agreement of the author). Also, *htiá* or *ohtiá* in Amorogs, *skáles* in Kithnos, *halákia* in Naxos and, finally, the names common to many places in Greece *anavathmí*, *pezoúles* and *lahíδια*.

For auxiliary farm buildings and/or dwellings: *mitáta* in Crete, *vólti* in Lefkada, *kýfes* in Halki, *keliá* and *kalyváres* in Kithnos, *katikiés* in Naxos, Delos, Rinia, Mykonos and Tinos.

2. Identification and definition²: The art of building stone structures without any binding material.

3. ICH domain³:

oral traditions and expressions

performing arts

X social practices – rituals – festive events:

Drystone walling is linked with customs and practices related to the traditional organization of space, as well as to the specific character of each place (rural/urban, private/public). Drystone walling characterizes a space that is considered natural and uninhabitable (all the structures within it are agricultural, related to work or to leisure activities such as hunting). This technique is not suitable for urban areas, where construction is more elaborate, monumental and considered to be longer lasting. In an urban environment, drystone walling is used in infrastructure works (water channels, road retaining walls, etc.) or in areas that refer to nature (parks, squares, open-air theaters, etc.).

Dividing walls with typical crown blocks and piles of stones are used in the countryside in order to delimit land and mark the distinction between private and public space. From this viewpoint, the use of drystone walls is a cultural choice and the presence of drystone structures socializes the space. The cultural value of these structures is also linked to the present-day growing awareness that the specific craftsmanship and its works are part of the cultural heritage of local societies in the Helladic space.

X knowledge and practices concerning nature and the universe

Drystone structures are directly linked to the knowledge of rocks and natural materials, and in general the knowledge of the surrounding environment (direction and intensity of winds and rain, risk of erosion, landslides, floods, etc.) During the construction of drystone works, these factors which shape and improve local natural conditions are taken into account.

X traditional craftsmanship

The knowledge of drystone walling is part of the skills necessary for the exercise of any agricultural activity.

X other(s)⁴

The creation of drystone structures has made the object of traditional games (e.g. the competition involving the construction of *volti* at Englouví in Lefkada, which challenges the skills and speed of participants, as well as the technical perfection of constructions). This traditional game is no longer played, but there are still many people who remember participating in it, bearers of a collective memory linked to drystone structures.

4. Place (administrative region, prefecture, municipality):

Drystone structures can be found throughout the rural space. Relatively recently (after the 1960s – 1970s) the technique was transferred to the urban space (road network, parks, theaters, walks, warehouses, etc.).

5. Key-words⁵: drystone, construction without mortar, organization of space, cultural landscape, traditional craftsmanship.

II. Communities, Institutions and/or individuals concerned

Individual(s), group(s), organization(s)

Individuals: Drystone craftsmen

- Parakevaidis Stavros G., Syritelis Vassilis (Lesbos)
- Feggáros Antonis (Patmos)
- Avgoulis Mihalis, Halas Tassos, Dramountanis Diamantis (Kos)

- Piperakis Manolis (Amorgos)
- Gavalás Giorgios (Folegandros)
- **Psaltis Yiannis, Maravelias Minás, Gerodimos Vassilis (Tinos)**

Klonos Dimitris, Kontrafouris Dimitris, Maltezos Giorgos (Aegina)

- Dayiantás Zaharias and Dayiantás Yiannis (Crete)
- Kassianí and Dionissis Kourtis, Giorgos Vandoros (Lefkada)
- Nakos Apostolis and Nakos Spyros (Peloponnese and Stereá Ellada)

Group: ORAMA: Group for the radical restoration of paths in Amorgos, based at the Democritus University of Thessaloniki, formed by teaching staff, students and craftsmen, who since 2012 have been dealing with the restoration of paths in Amorgos (person in charge: Vivianna A. Metallinou, Architect-Historian of the Environment, SM in Architecture Studies MIT).

Organization: Members of the SPS: International Scientific Society for Interdisciplinary studies of Drystone walling / SPS.: Société scientifique internationale pour l' étude pluridisciplinaire de la Pierre Sèche (Maison de l'Archéologie, 21 rue République, 83143 Le Val, France–tel. 0033494863924, fax 0033494864812, contact@pierreseche-international.org), supported by the volunteer participation of interested citizens (craftsmen, researchers, users) that recognize the value of drystone structures.

Identity ⁶:

Local Administration (community, municipality, region)

society

union

parish

X association of interested parties

guild

X person

other ⁷

Seat/place:

Specialized information on the element:Person(s) in charge:

1. Name: Adamantia Acovitsioti-Hameau

Title: Dr. in Archeology and Cultural Anthropology, General Secretary of SPS

Address: 14 avenue Frederic Mistral, Forcalqueiret, FR-83136

Tel. 003349867021

FAX.....

e-mail: aser2@wanadoo.fr

2. Name: Ioulia K.Papaeftychiou

Title: Dr. in Architecture (NTUA), Vice-president of SPS, Responsible for the Sector Greece-Aegean

Address: Xanthou 10, GR-85300 Kos

Country: Greece

Tel. 2242026754 Mobile 6973693259

FAX.....—.....

e-mail: ioulia955@gmail.com

3. Name: Marigo Apostolou

Title: Dr.in Architecture, Professor at the National Technical University of Athens

Address : Roumelis 7, GR-151 27 Melissia

Country: Greece

Tel. 2108030860 Mobile 6972338294

FAX. 2106134738

e-mail:

III . Description of the ICH element

1. Short description:

(up to 50 words)

The term “art of drystone walling” indicates the construction of stone structures without any binding material (dry). Drystone structures can either be highly visible, as in the case of the impressive clusters of terraced cultivations, or discreet and humble, as in the case of farming structures. In any case, they are always tasteful and friendly to the environment.

2. Description: (up to 500 words)

Drystone structures are directly linked to the organization of the productive space in rural communities. Farmers themselves are interested in both the construction of new drystone structures and the maintenance of existing ones. The technique pertains to simple constructions (dividing and retaining walls, road paving) or more complex ones (various rural structures for storage, processing of products, sheltering of animals, temporary shelter of persons). In non-cultivated or wooded areas, various closed places sheltering technical activities (quarry workshops, kilns, ovens, hunting complexes: small walls, lean-tos, seats, hunting pits) are built in drystone.

The technique is also used for all the installations contributing to land drainage, irrigation and water supply. The technique of drystone walling is preferred because of its technical advantages based on the functional qualities of dry construction (isothermy, regulation of ventilation and humidity), but also for the fact that drystone structures do not require special technical means. The use of drystone walling decreased sharply after the mid-1900 with the decline of the traditional rural society, mechanization of agriculture and the use of new means of transportation.

Yet, the contribution of drystone walling to the organization and formation of landscapes and identities has increasingly been stressed at international level. The possibilities for restorations and new constructions keep growing while the demand for similar constructions extends to new fields of activity (primary production, protection of the environment, cultural and environmental tourism, etc.) that move on the borderline between tradition and innovation, technique and artistry.

As to the technique itself, both simple and composite structures –mainly closed spaces- show a variety of methods and forms depending on the materials available in each place and on their end use. Composite structures are grouped according to the type of roofing. Thus we have structures with 1) spherical domes, 2) cylindrical (barrel) vaults, 3) flat roofs supported either by walls converging on their upper part or by parallel arches, in order to form the suitable distances supporting the slabs that will close the opening and will complete the roof. Similar structures are the circular buildings with a pole at the center (Tinos).

Today, drystone structures in Greece are mainly built by farmers, animal breeders and, sometimes, artisans. Particularly in the islands, drystone structures (walls, enclosures, closed buildings etc.) are quite widespread. In the mainland, drystone structures are less visible but just as important for the organization of space. The maintenance and extension of drystone structures is problematic today. The transfer of know-how to younger generations is increasingly limited and specialist craftsmen are usually elderly. Yet, at the same time, there is a

growing recognition of the value of drystone walling for the environment and formation of local identities, while at the same time its role is promoted as testimony of man's toil for the survival of the species.

3. Spaces and means of performance or implementation of the ICH element

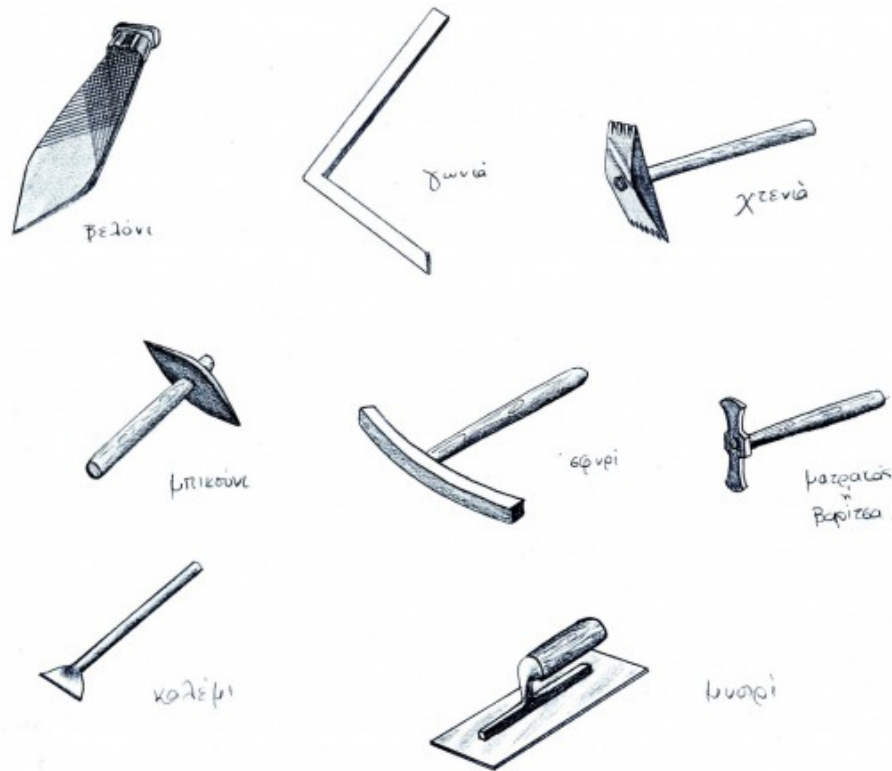
Spaces that are associated with the performance/realization of the ICH element:

Drystone structures can be found throughout the countryside, both within settlements and in places outside inhabited areas. A typical example of drystone structures is the retaining walls of horizontal terraces found in areas with sloped terrains. Other structures are walls combined with stairs, shelters, storage rooms, cisterns and water passageways, etc. Also, self-standing closed spaces (huts, kilns, ovens etc.).

Equipment, modules and accessories (such as e.g. tools, utensils, uniforms etc.) that are used for the preparation and the performance of the ICH element:

All the tools used by farmers in order to prepare the soil and transport materials (hoes, rakes, shovels, wheelbarrows) are useful in drystone walling. The preparation of structures is made by means of the simplest tools used for stone quarrying/mining and carving:

1. **hammers** for the separation of stones
2. **lump hammers and wedges**, steel tools for the initial treatment of stones
3. **chipping hammers**, similar to hammers (except that they have pointed rather than rectangular endings), for the squaring of boulders
4. **tooth axes and chisels**, steel tools for the smoothening (abrasion) of the surface of boulders
5. **L-squares** used to shape angles and level structures before the appearance of the spirit level.
6. **spirit levels** for the leveling of structures
7. **trowels** for the isolated cases in which mortar was used on the external surface of drystone walls (e.g. coating of cisterns)

<http://5a.arch.ntua.gr/project/4247/5269> (accessed 20.02.2015)

Products or material objects in general (handicrafts, worship or secular vessels, goods, food, etc.) that are developed as an outcome of the performance or implementation of the ICH element:

The organization of space (structuring of fields and gardens, road network, protection of cultivations and cultivators from adverse weather conditions, water supply, storage, etc.) achieved through drystone structures (terraces, water management constructions/hydraulic works, retaining walls, fences, boundary setting works, drystone paving for passages and stairs) contributes to the improvement of agricultural and livestock production (cereals, pulses, vineyards, olive groves, dairy products, by-products, such as wool, olive pomace, wood by-products, etc.). This improvement results from the creation of favorable conditions (humidity, glare, protection from winds, etc.) for the cultivation or processing (drying, desiccating, etc.) and storage of products (wool, cheese, horticulture, fruits, etc.) by means of the apt construction of drystone structures to face adverse terrain and weather factors.

In farming areas, drystone structures are used to shelter animals and to provide temporary or seasonal sheltering to stock farmers. Technical buildings and temporary dwellings in drystone are also used for forestry and other related activities (logging, charcoaling, limekiln). Drystone structures contribute also to the operation of simple or complex pre-industrial installations for the in-situ processing of primary products such as olive presses, presses, windmills, watermills and fulling mills.

4. Transmission of the ICH element from one generation to the next

Description

Modes and duration of learning / apprenticeship / initiation

Knowledge on the art of drystone walling is transmitted orally from generation to generation, together with its practical application adjusted to the special conditions of each place. The transmission of the techniques for the shaping and valorization of rural space occurs during agricultural activities, in which most (young and old) members of a community participate. The craftsmanship is used during the preparatory phase of these activities for the repair of threshing floors, small walls, restructuring of pens, etc. The process of learning the art of drystone walling is linked to the feeling of belonging to a community/society, whilst at the same time it expresses family solidarity and tradition. However, the art of creating drystone structures is usually included in the general knowledge of a master mason or builder.

People or institutions that are involved in the transmission of the element

Family, rural community, specialized farmers/craftsmen considered experts and exercising the craft when needed.

IV. History and genealogy of the ICH element

Historical information or regional narrative about the emergence, continuity, presence and adjustments and/or modifications of the ICH element:

Drystone walling is a building technique known throughout the world. The elements that vary from case to case are the individual applications, the frequency of drystone structures and the way in which knowledge is transmitted. Extant historical and archaeological information is limited (Homeric poems, terraces and retaining walls of palaces, houses, temples and roads belonging to the Classical, Roman or Byzantine eras). The question of the inclusion of works such as cyclopean structures in the list of drystone constructions remains open. Reservations stem from the differences in the social environment and the political organization of the groups that planned and executed these works (presence of a central power that either imposes voluntary or forced labor or uses manpower with little or no remuneration).

The need for constant maintenance of these works results in their constant restructuring. Consequently, the element of age pertains mainly to the craftsmanship and much less to the extant structures and constructions. After the mid-20th century, the craftsmanship and its transmission decline noticeably without however disappearing altogether. The art of drystone walling continues being used and transferred, as it adapts to several types of terrains and cultivations, holding back the destructive consequences of water flow and erosion. The direct link between drystone walling and the natural/cultural landscape is also part of the process of preserving the technique as an element of local identity. By this we mean the restructuring of the natural space by means of drystone structures, giving that a new appearance/form to the visible space, according to the way its inhabitants and users understand it.

In Greece, drystone walling – both technically simple structures (partition and supporting walls in rural areas, such as e.g. the farming areas of Delos), and more demanding structures such as beehive rural constructions – can be dated back to Antiquity. The older structures still extant today date in general to the Venetian occupation, without excluding earlier dating (see Triantafyllopoulos, Koutelakis, Sigala etc.)

In Europe, some drystone complexes are traced back to Antiquity (terrace cultivations, road networks, etc.). In the case of even older megalithic constructions, the issue of their social and political function, as described above, is al-

ways present. Drystone structures multiply during the 17th and 18th century both in Mediterranean and in northern countries (England, Scotland, Wales, Scandinavia), boosted by the official recording of land ownership. No systematic mapping has been carried out in Greece, also due to the absence of a land registry. The study of drystone walling is inscribed in the general study of popular architecture.

Historical information on the bearers of the ICH element:

Individuals: Usually, the people involved in drystone walling are the descendants of drystone craftsmen. Drystone walling is a family tradition which in our days needs protection and preservation.

Group: The ORAMA group has been active since 2012.

Organization: SPS

Fourteen international conferences on drystone have been held in Europe since 1987:

1. In 1987 in Bari (Puglia, Italy), as the result of the love of three people who happened to be born in Mediterranean countries (among them Greek architect Giorgis Petrakis).
2. In 1990 in Barcelona (Cataluña, Spain), where it was decided to organize meetings every two years.
3. In 1992 at Anogia (Crete, Greece), within the framework of the Integrated Mediterranean Programs (IMP), with Giorgis Petrakis being the person in charge.
4. In 1994 in Palma (Mallorca, Spain), where the universality of the matter emerged.
5. In 1996 at Triora, Ponte Di Nava, Pontedassio (Liguria, Italy), where it was decided to create the International Scientific Society for Interdisciplinary studies of Drystone walling (SPS: Société scientifique internationale pour l' étude pluridisciplinaire de la Pierre Séche / Société Pierre Sèche)
6. In 1998 at Le Val–Carcés (France), where the International association was officially created with its seat in France (Le Val, Provence)
7. In 2000 at Peñíscola (Castelló, Spain)
8. In 2002 at Viege (Visp–Valais, Switzerland)
9. In 2004 in Mytilini (Lesbos, Greece)
10. In 2006 in Montalbán (Aragon, Spain)
11. In 2008 in Locorotondo (Puglia, Italy)
12. In 2010 in Ambleside (Cumbria, Wales)

13. In 2012 in Ogliastra (Sardegna, Italy)

14. In 2014 in Al Jadida (Morocco, Africa)

The 15th international conference will be held in 2016 in Argostoli (Cephalonia, Greece).

Updating of data (at least every 5 years):

V. Importance of the element for the Intangible Cultural Heritage

1. Enhancement

The inscription of the element in the National Inventory of ICH will contribute to enhancing the cultural value of the art of drystone walling, its importance for environmental balance, particularly in the case of areas that suffer from soil erosion and other adverse weather and soil conditions. Above all, it will highlight it as a form of documentation of the way in which the relation between man and nature developed over time in Greece.

2. Safeguarding measures (at local, regional or national level):

Several measures could be taken in order to boost the safeguarding of drystone walling. First of all, it is necessary to create local catalogues where the various drystone structures will be recorded, thus creating a national registry of these monuments. Nevertheless, the most important thing is not to protect drystone structures per se, given that many of them are, by nature, temporary.

Some drystone structures complexes in other countries have already been inscribed in UNESCO's World Heritage List. Among them, the *trulli* of Alberobello in southern Italy (1996), Portovenere, the Cinque Terre and the islands (Palmaria, Tino and Tinetto) in Liguria, Italy (1997), the cultural landscape Sukur in Nigeria (1999), the Alto Douro Wine Region in Portugal (2001), the Landscape of the Pico Islands Vineyard Culture in Portugal (2004), the Cultural Landscape of the Serra de Tramuntana in Mallorca, Spain (2011), the Konso Cultural Landscape in Ethiopia (2011), the rice-paddies in the island of Bali, Indonesia (*Cultural Landscape of Bali Province: the Subak System as a Manifestation of the Tri Hita Karana Philosophy* – 2012) and the Vineyard Landscape of Piedmont: Langhe-Roero and Monferrato in Italy.

Builders' schools and groups teaching drystone techniques are active in Great Britain, France, Italy, Switzerland, Spain (Balearic islands etc.), Greece (e.g. Cyclades), Cyprus, etc. In Greece there are few new drystone constructions and the old structures are rather frequently maintained. The absence of a specific regulatory framework does not guarantee the systematic restructuring of spaces and the effective transfer of know-how.

Today, depending on the region, the transfer of know-how is in the hands of associations established within the framework of local communities for the transfer of knowledge or organized learning and apprenticeship organizations. Associations, clubs, local administrations award certificates (following exams) in England, Wales, Scotland (since the early 20th century), Spain, Switzerland (since the 1990s) and France, where certification is recognized by

the State (since 2010). In Greece and in Cyprus, various groups of stone masons (stone cutters) are active from time to time, usually within the framework of European programs.

An important place in promoting the art of drystone walling as cultural good is held by the International Scientific Society for Interdisciplinary studies of Drystone walling (SPS) who, since 1987-1988, has been organizing every two years international conferences on drystone structures. At local or national level, conferences are also organized by several agencies, while various European programs have repeatedly dealt with the matter. Finally, the International Terraced Landscapes Alliance (I.T.L.A.) focuses in particular on terraced cultivations and cooperates with the SPS.

FILLED OUT BY THE SERVICE:

Pre-existing documentation

Available bibliography (indicative)

Apostolou M.–Koutelakis H., «Rural complexes, composite monuments of nature and man. Endangered species. The case of the *volti-alonia* at Englouví in Lefkada», letter to the quarterly magazine *Archeology-Arts*, vol. 103, Athens: Athinaika Nea S.A.- Lambraki Foundation, June 2007, p. 132-133.

Apostolou, M., “The complex of *volti* at Vouni, Englouví, Lefkada”, *Monumenta*, www.monumenta.org, 02.05.2007

Koutelakis H., «The *volti* at Englouví, Lefkada. Mutual influences on rural buildings between western Greece and southern Italy», paper presented at the International Symposium *Western Greece-Southern Italy. Cultural cross fertilization of Southern Italy and Western Greece through History*, University of Patras, September 2007. Volume with papers extracts, page 16 with the title: “The *volti* in Lefkada and in particular at Englouví” (paper B8).

Sigala Maria-Zanne, *Halki from the paleo-Christian era to the end of the crusaders' occupation (5th c.- 1523): monuments, architecture, topography, society*, Ph.D. thesis, 26.01.2012, National Capodistrian University of Athens, School of Philosophy, Department of History and Archaeology.

Triantafyllopoulos D. (Prof. of Byzantine archaeology, University of Cyprus, former director of the Ephorate of Byzantine Antiquities of Ioannina), “Respect the monuments”, newspaper *Lefkaditikos Logos*, April 2007, n. 871, pp. 1 & 3.

Available data

Agency:

Type of research:

Type of data:

Inscription of the element in other inventories

National Inventory– Technical sheet of the element

Place and date of drafting:

Author

Name and surname:

Title:

Accompanying documentary material

Bibliography-archive research:

In situ research-interviews:

Audio recording:

Photo recording:

Video recording:

1 An ICH element is understood to be the realization or accomplishment or performance of activities and actions forming a distinct ensemble that constitutes a representative expression of ICH.

2 Short presentation (one sentence) of the identity of the ICH element. Henceforth this will be the identity under which the element will be recognized.

3 ICH domain: The element can pertain to more than one domain.

4 If necessary add a category that is not included in the fields above, e.g. traditional games

5 Key-words allow the recognition of the identity of the element. e.g. ritual, celebration, events, artistic activity, traditional skills, traditional craftsmanship etc. .

6 Chose which among the categories below does the bearer of the ICH element belong to

7 If this is chosen, you fill in a category that does not exist in the fields above

This entry was posted in Inventory on [<http://ayla.culture.gr/?p=387&lang=en>] by Maria Sereti.
